

vanska slovnica — slovenski jezik), Zor (književnost — jezik). Skoraj ni mogoče verjeti, da se to ne bi bilo odrazilo tako v pedagoškem delu slavističnega oddelka kot v njegovi znanstveni in poljudnoznanstveni proizvodnji.

Seveda je del teh negativnih pojavov posledica neizogibnih dejstev, v precejšnji meri pa so posledica uveljavljanja osebne volje ali hotenj, ki jim skrb za uspevanje predmetov ni bila zmeraj poglavitna. Tega vsaj v prihodnosti ne bi smelo več biti.]

(Se bo končalo)

Jože Stabéj

SAZU Ljubljana

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

Ko nadaljujemo sestavke iz zgodovine slovenskega besedja, moramo pojasniti tole: več bralcev želi, da bi sestavki zajemali kar največ besedja iz Pleteršnikovega slovarja, ki da kar kriči po dopolnilih in novih besedah.

Teh in podobnih želja nikakor ni mogoče spraviti v sklad z našim pisanjem, ki ni in noče biti kak zarodek sicer zelo potrebnega zgodovinskega slovarja slovenskega jezika. Naši sestavki so le poljubno izbrani skromni in nepopolni dodatki ter pojasnila bolj ali manj znanim slovenskim besedam. Odmerjen in omejen prostor ne dopušča, da bi pri posamezni besedi povedali vse, kar je potrebno vedeti za njen zgodovinski nastanek, razvoj itn. Naši primeri samó živo pričajo, kako sila zapleten, a še neraziskan je izvir slovenskega besedja in do kod vse segajo korenine kake besede. Torej ne moremo in ne smemo nič dokončnega reči ali zapisati o prvotnosti te in te slovenske besede, dokler ne bo s temeljitim preučevanjem v vsem dočista osvetljena.

očarati — Caf, Robinson 1849, 351: očariti, verhexen; **očevljati** = s čevlji pre-skrbeti, Hipolit, Dict. II., 26: beschuhen, *ozhévlati*; **očit**, **očitnost**, **očitovati**, **očivestven**, **očivestnost** — F. Vrančič, Dict. 1595, 59: Manifestare, Offenbar machen, *Ocsitovati*; Manifestus, Offenbar, *Ocsit*; med več hrv. slovarji tudi Sušnik-Jambrešičev Lexicon 1742, 535: Manifestatio, *Ochituvanje*, Manifestus, *Ochivefzten*, *ochit*; od tod Apostel, Dict. 1760, 37: Augenscheinlich, *ozhiten*, Augenschein *ozhitnost*, Augenscheinlichkeit, *ozhivefnoft*, *ozhivefstoza*; str. 235: Offenbar, *ozhiten*, cr[oatice] *Ozhivest,a,u*; pozneje med več pisci npr. Dajnko, Lehrb. 1824, 124: *očitni* svedok, der Augenzeuge; **oddelenje** — Hip., Dict. II., 5: Abtheilung, *oddelejne*; M. Wolff 1802, 245: tó je njih *oddelenje*; **oddotati** — Rogerij I., 22: ti *fi mene* ... *oddotal*; **oddruženje** (= separatizem) — Nov. 1861, 217 218. 219; **oder** — Hip., Dict. I., 588: Scena ... *voder* fa Comediánte; **odkožiti** — Hipolit, Orbis pictus (1712), 22: Lepores exuit, die haasen streiffet er ab, te sajze on [= kuhar] *flejzhe*: *odkoshi*; **odpreti**, **odpretje** = odprtje — Slovenija 1842, 2: državni zbor *odpreti*; SN 1870, 100, 4: *odpretje* dež. zbora; SPor 1950, štev. 188, str. 4, 5. stolpec: ob 11 slavnostno *odpretje* hipodroma; **odpustek** — Briž. sp. I.,

10: Imeti mi ie *otpuštic* moih grechou; III., 23: *Iod puztic* otboga priel; **odstavek** — P. P. Glavar, Pogovor od Zhebelnih Rojou 1776, 585; Pohl., T. m. b. 1781, U3^a: *Odftavk,a,m*. Der Absatz. Punkt. Paragraphus, Punctum; Pohl., Kray. Gram. 1783², 218: *fname*ne tega *odftavka* Abschnitzzeichen (§) sonst Paragraph; **ogledalo** — Apostel, Dict. 1760, 332: Spiegel, *sgledalnik* (takó imajo Evangelia inu lystvui 1612, 34a!), *ogledalu*, kar je vzel iz Sušn. — Jambr. Lexicona 1742, 933: *Speculum*, *Zerczalo*, *ogledalo*; Pohl., Kr. Gram. 1768, 33: *Ogledallu*, Spiegel; Gutschmann, Chr. Refn. 1770, 217, in Wind. Sprl. 1777, 162: Spiegel, *ogledalu*; Pohl., Kratkozhasne Uganke 1783, 23: Enu *ogledalu*, ali *shpegel*; Dajenko, Lehrb. 1824, 338: Pripodoba v *ogledáli*; Murko, Slow. Sprl. 1832, 164: Der Spiegel, *ogledalo*; Iv. Navratil, Védež 1848, 208: Zérkalo ali *ogledalo* ne (špegel); F. Vrančić, Dict. 1595, 100, pozna le *Zarczalo*, bile pa so pri Hrvatih navadne tudi oblike *ugledalo* (Belostenec 1740, Reljković 1767, 434); **ognjeniti** — M. Jarc, Vergerij. LZ XLVII. 1. (1927), 676: Brezkrajna žalost trga mi besedo, slepi spoznanje, *ognjeni nagon*; **ogrlica** — Pohl., Kmetam . . . 1789, 150: *oggerlize* — Halsbänder; v T. m. b. 1781, U₃b, le: Ogerlin,a,m, Halseisen. Numella; **okapnica** (Tropfsteinhöhle) — S. Rutar, Pokn. grof. Goriška in Gradiščanska. Ljubljana 1892, 5: v novejšem času obiskujejo najbolj Divaško . . . *okapnico*. *Okapnica* »Vilenica« pri Lokvi; **okisan** — Apostel, Dict. 1760, 124: Gesäurt okyfsnen,a,u, *okysan,a,u*. *okyfsanu* Söle; **oklepaj** — Murko 133, Dslow. W., stolpec 712 (pri geslu: Unterscheiden): (das Einschlußzeichen) medmestje, *oklepaj*; Breznik je menil (ČZN 1938, 98), da je besedo *oklepaj* šele Janežič l. 1850-51 sam naredil*; **oko** — glej **kurje oko**, kjer še dodaj: Sušnik-Jambr.Lexicon 1742, 113: *Clavus*, 3. *kurje oko*, ali jehmenecz. Hünér-Aug, oder Gersten; str. 672: *Paronychia*, . . . *kurje oko*, Hünér aug; verjetno od tod Apostel, Dict., 1760, 143: *Henneraug* an fissen, *kurje oku*; Dalm., Biblia 1584, I., 48^a, 75^b, 110^b: *oku sa oku*, *sob sa sob*, *oku sa oku*, *Sob sa sob*, *Roka sa roko*, *Noga sa nogo*; III, 5^a: *Oku sa oku*, inu *Sob sa Sob*; **okon** — (okata riba, riba z velikimi očmi) — Primer, kako so se prevzemale besede iz drugih jezikov v slovenščino, je tudi *okon*. Zapisana je samo v Sušn.-Jambr. Lexiconu l. 1742, 691: *Perca*, *Okon* riba. *Perfsg*, *Perffing*, *gewiffser* *Fifsch*. Odtod jo je prepisal Apostel l. 1760 v Dict., str. 241, 258: *Perstling* . . . *fisch okon,a,m.*; Rehling, *fisch*, *Perstling okon,a,m*, in napravil na strani 258 še pridevnik *okonski,a,u*, ter pripisal: zhe *Bulshe Rýbe nymash*, *Je okon* tudi dober. Iz Apostlovega slovarja je besedo prepisal v juniju l. 1843 O. Caf, po njegovem zapisu pa jo je vknjižil Plet. I, 813, poleg te pa še na str. 818 obliko *okun*, ki jo je razlagal že Cigale l. 1860, str. 176, pri geslu *Bars* oder *Barsch*. Iz češčine *okaun*, iz poljščine *okun*, je prevzel besedo prvi Megiser v Thes. Pol. 1603, II., 236, pod *Perca*. Iz Pohl. T. m. b. 1781, X 3^a, je preknjižil Gutschmann v DwW 1789, 211 in 530, za *okona* novo ime *oftrésh*, ki pa ga je Hipolit poimenoval l. 1712 v Dict. II., 25, z: *Bersche*, *egle*, ein *fisch*. *ostrósh*, ali *ostróshniza*, riba. *perca*. Z imenom *okun* poznajo to ribo poleg Čehov in Poljakov tudi Hrvati in Rusi; **okradnik**, **okrasti** — Gutschmann, DwW. 1789, 37: *Beamter* . . . *Sprichwort*: *uradnik okradnik*, es ist kein Amt, das nicht Henkenswert wäre; Dajenko, Lehrb. 1824, 225: *okrasti*, *okradnem* bestehlen; **okrogloličén** — A. Breznik, *Vezhna Pratika* 1789, 29: *Shenske* pod tem *Planętam* rojene, *fo lepe*, *s dolgmi lafmi*, *okroglolihne*; M. Kastelec, Kr. Zhebéliza II. (1831) v pesmi »Veseli«: se deviza *Okroglolihzna* našmehuje;

* P. Musi, Navod v' branje . . . V' Zeli 1832, ima pri Snamenja med besédami (str. 21—25) na str. 24 tudi: *Oklepáj* (); Murko . . .

Murko 1833, slov.-nem., stolpec 290: *Okroglolizhen, zhna, zhno*, von rundem Gesichte; Janežič 1850, 420: Rund-Rundes Mädchen *okroglolična* deklica, itd.; **omizje** — Dalm., Biblia 1584, III., 22^b: *fo vfi doli fedli, enu omisje per drugim*; III., 36^a: *per vřakim omisji po petdesfet*; Pohl., Krajn. Gram. 1783², 114: *ommisje*, die ganze Tischgesellschaft, odtod M. Zagajšek, Slov. Gram. 1791, 228-29: *ommisje*, Tischgesellschaft, itd.; **omrežje** — Hip., Dict. II., 78: Nez. gartri, *omrejšhje*; Metelko, Lehg. 1825, 41, pa navaja: *omrežje* Gitter; Schönleben Evang [1672] S. 320. Luka skusi *omrežje*; **onomadne** = onega dne = ondan; Breznik je v SJ I (1938), 62, menil, da je M. Kastelic okrog l. 1680 zapisal v svoj slovar, verjetno po ustnem hrvaškem viru, pod Nuperrime izraz *vnu madnĳe*. Hipolit, ki je rabil za svoj Dictionarium l. 1711-12 tudi Kastelčev rokopisni slovar, tega izraza ni razumel, pravi Breznik, pa je zapisal tole obliko: Dict. I., 395: *vnu-majdne*, vnlängst, nuperrime, nuperus, *vnimajdni*; a Hipolit ima še več teh zapisov. V Dict. I., 546: *unumajdne*, Dict. II., 100: *Jüngst, neulich . . . unumajdnĳe*, Nuper, Dict. II., 133: *Neulich vnumadnĳe*, nuper, nuperrime, Dict. II., 208, 234: *vnumajdne*. Po Ak. Rječniku (Zagreb) je Breznik še pripomnil, da se nahaja oblika *onomadnje* samo enkrat pri A. M. Reljkoviću v Satiru 1762 »po svoj prilici grijeřkom«. Ni pa omenil Breznik, da ima Rječnik hrv. ili srp. jezika, Dio IX, Zagreb 1924—1927, str. 7, 8, še več navedkov besed *onomad*, *onomadne*, *onomadni* itd. od Mikalje (l. 1649) do Suřnik-Jambreřićevega Lexicona l. 1742 in še naprej. Po Suřn.-Jambr. Lex. str. 611: Nuper, Neki dan, *onomadne, vetomadne*, řzkoro, nedavno. Neulich, je napisal tudi Apostel v Dict. 1760, 226: *Neulich, Negst. undan. Tonoy cro.[atice] onomadne*, u kratkem . . . u unih dnejh, une dni. Pleterřnik, I., 830, misleč, da je beseda *onomadne* pač narečna slovenska, jo je vzel iz Kastelčevega Dictionariuma in po Cafovem zapisu iz Hipolitovega ali Apostlovega slovarja, česar pa Pleterřnik ni vedel; **opasilo** — V pomenu ital. dedicatione je zapisal *opassilo* že Alasia da Sommaripa v Vocabolario l. 1607; v pomenu pas, der Gürtel, pa ima *opasilu* npr. Gutschmann v DwW 1789, 126, 205, 248. *Opasilo* v pomenu godovnega vezila in cerkvenega patrocinja je beseda verjetno veliko starejša. J. Bilc je zapisal v Nov. 1857, 248, tole: Pravil mi je star moř, da še dobro pomni, ko so cerkev na ta dan [= opasila] s konopom, kakor človeka, ki mu je god, opasali. Zato je še navada, da rečejo, kadar gredo komu god vořčit, »gremo ga vezat«. Več beri v sestavku Sergija Vilfana, Vprařanje »opasila« v SE IX. l. (1956), 253—260; **opat** — F. Vrančić, Dict. 1595, A la: Abbas, *Oppat*, od tod Meg., Thes. Pol. 1603, I., 2: Abbas. Slav. apt. Dalm.[atice = Vrančić] *Oppat*, Bohem. wopat, *opat*, Polon. *opat*. Izmed več hrv. slovarjev ima tudi Suřn.-Jambr. Lexicon 1742, fol. 1^b: Abbas, *Opat*, Abbatia, *Opatia*, *Opatztvo*, *Opatovina*, Abbatia, *Opatovinicza*, in od tod Apostel, Dict. 1760, 9: Abt *oppat*, Abtey *oppathstvu*, *oppatovjna*, dim. *oppatoviza*; Pohl., T. m. b. 1781, XI^b (verjetno iz Belostenčevega slov. 1740): *Oppat*, *Oppatovina*, *Oppatya*, Ein Abt, Die Abtsgebühr, Die Abtey; besede *apat* Pohl. nima, v preostalih starejših slovenskih slovarjih je večidel oblika *abat*, *abatica* itn., šele v Murkovem slovarju l. 1833 poleg te tudi že *opat*, *opatiza* itd. Še l. 1848 je zapisal A. Strajršak v Vedežu, str. 18: Sveti *apat* ino puřavnik; **opeka** — F. Vrančić, Dict. 1595, 54: Later, Ziegel, *Oppeka*; Meg., Thes. Pol. 1603, I., 781, II., 609: Later, Tegula . . . Croat. *opuka*; Krajn. bes. pisano, 231: *oppeka* (iz Vrančićevega slovarja?); med drugimi hrv. slovarji tudi Suřn.-Jambr. Lexicon 1742, 481, 975: Later, Tegula, *Opeka*,

krovna *Opeka*, od tod Apostel, Dict. 1760, 470: Ziegel Tahziegel krovna *opeka*, in Gutschmann, DwW 1789, 461: Ziegel, *opeka*; Murko 1833 (po Gutschm.) *opeka*, Janežič 1850-51, itd.; **opica** — Iz neznanega vira ima že Meg., Thes. Pol. 1603, II., 517: Simia. Croat. muna, Bohem[ice] *opicze*; med hrvaškimi slovarji ima prvi Belostenčev l. 1740 izraz *opica*, ki pa je — po zapisku v Ak. Rječniku — staroruska beseda. Potem ima Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, 922: Simia, *Opicza*, Munna, Mojemuca, Ein Aff; od tod Apostel, Dict. 1760, 14: Aff, Afina, Afinia. cro-[atice] *opiza*, Muna, abusive Merkavza; v tiskanem slovarju pa ima šele Murko l. 1833: *opiza*, kar je vzel iz Dajnkove slovnice l. 1824, ta pa iz del Dobrovskega Die Bildsamkeit in Lehrgebäude. Pohlin, T. m. b. 1781, Qq4^b, ima obliko *Vôpèza*, Šmigoc, Wind. Sprl. 1812, 187, pa kajkavsko *jópiza*; Pohlin je zapisal (A1^b) še Afèna, Afenza; **opolzen** — Hip., Dict. I² (prepis), 35: Anguilla . . . *opólsna* riba; **opresnina** — M. Ravnikar, Abezédnik 1826, 24: Tako lé dobimo v' kuhinjo mnoge perkuhe ali *opresnìne*. Rad jem *opresnìno*; **original** — Hipolit, Buquize od Slejda . . . V' Lublani 1719, 18: bodo timu *Originalu* enáke; **oris** — Janežič 1850, 10: Abschilderung, popis, *oris* (iz Mažuranič-Užarevičevega slovarja l. 1842); **orožnik** — V pomenu: ein starcker gewapneter (Luter), fortis armatus (Vulgata) ima Dalm., Biblia 1584, III., 38^a: en mozhan *Oroshnik* svojga Dvora varuje, v Registru pa: Crajnški Oproudi, Corofhki *Oroshniki*; v enakem pomenu rabijo besedo *orožnik* tudi Trubar, Krelj, Kastelec, Hip., Dict. II., 76. V poznejšem in današnjem pomenu pa je besedo zapisal šele Vodnik, Slov. Bef., zv. 38/4a: Gendarmerie, *oroshniki* pl. *orofhníza* Gensd Armes, pl. *oroshniki*, einer *oroshník*; Cigale l. 1860 je za to besedo navedel vir (Vodnik, Plet. I., 848, pa ne; **osec** = osat — Apostel, Dict. 1760, 88: Distel *ofsez*, *ofsat*; **osip**, **osipanje** — Hip., Dict., 575, 576: *ofsip*, ali *ofsipanje* tiga grofdja; **osobenjstvo** (Plet. I., 858: osobenjevanje) — Apostel, Dict. 1760, 71: bilgerfart, *ofsobenstvu*; **osončje** — J. Volc, Stoletna pratika 1847, str. 2, 5, 7: Podoba nafhiga *ofolnzhija*, *ofolnzhja*, Svoje *ofolnzhije* stori; Cigale 1860, 1492: Sonnensystem, das, *osolnčje*; Oznanilo IV. l., Ljubljana 1950, štev. 41—42, str. 2: naša zemlja in *osončje*; **ostrovid**, **ostroviden** — Apostel, Dict. 1760, 191: Luchs, ein Thier *ofjstruvid*, Luchsen *ofjstruvidni*, iz Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, 524: Lynx, Ein Luchs. 2. Metaph. *Ostrovid*; **ostrožnica** — V rokopisu sign. 71 v NUK v Ljubljani je na fol. 300 zapisano pri latinski besedi vepres [= trnov grm] z roko iz prve polovice 15. stol. slovenska beseda *hostrosintze*, *ostrosintze*; zanimiv, doslej še nikjer vknjižen, pa je Hipolitov zapis iz l. 1712 v Dict. II., 25: Bersche, egle, ein fisch. *ostròsh*, ali *ostróshniza*, riba. perca [fluviatilis, der Barsch]; glej še *okon*; **osveta** — Apostel, Dict. 1760, 252: Raach . . . cr.[oatice] *osveta*, *osvetivanje*, iz Sušn. Jambr. Lex. 1742, 1041: Ultio . . . *Ofzveta*, *Ofzvetjenje*. Rache; **ošterijašiti** — Apostel, Dict. 1760, 44: Ausschenken — wein karzhmujem ati, kazhmarim iti, *ofterriajsim*, *iti*. Stovernam, ati; **otnilo** — Apostel, Dict. 1760, 187: Lichtbuzer . . . *oternilu*; **oziralo** — J. Mencinger, Bore mladost. Slov. Glasnik 8/1862, 281: gledal je na mirno jezero, v kterega *oziralu* so vse zvezde jasnega neba migljale; J. Logar je v ZD I. (1961), str. 362, zapisal: *Oziralo* = ogledalo, zrcalo. Izraz je pač Mencingerjeva tvorba. Breznik pa je v svojem izvodu Plet., I. 879, pripomnil: *oziralo* = Wasserspiegel; Cigale je l. 1860 v slovarju, str. 1856, tolmačil: Wasserspiegel, der, gladina, lice, poveršje od vode, zerkalo vode; **ožmekniti** — Apostel, Dict. 1760, 42: Auspressen — weinbeer, *osmeknem*, *ati*.

(Se bo nadaljevalo)